

Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā

Publicēts: 10.02.2021.

Kultūras pieminekļi ir valsts tiesiskajā sistēmā noteiktā kārtībā reģistrēta kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisku notikumu un ievērojamu personu darbības vietas), ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst valsts, kā arī starptautiskām interesēm.

1. Vispārīgā informācija

Eiropas Padomes 2005.gada 27.oktobra Vispārējās konvencijas par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai (FARO konvencija) izpratnē kultūras mantojums sastāv no uzkrātu resursu kopuma, kas saņemti mantojumā no pagātnes un kas, neatkarīgi no piederības, individu un sabiedrības uztverē tiek uzskatīti par vērtību, pārliecības, zināšanu, tradīciju atspoguļotājiem un paudējiem. Tas ietver arī vidi, kas izveidojusies cilvēku un vietu mijiedarbībā, laikam ejot.^[1]

Atbilstoši Eiropas Padomes 1985.gada 3.oktobrī pieņemtajai Konvencijai Eiropas arhitektūras mantojuma aizsardzībai ar arhitektūras mantojumu tiek saprasti šādi nekustamie objekti:

1. pieminekļi: visas ēkas un konstrukcijas, kas izraisa īpašu vēsturisku, arheoloģisku, māksliniecisku, zinātnisku, sociālu vai tehnisku interesi, ieskaitot to detaļas un rotājumus;

2. ēku grupas: viendabīgas pilsētu un lauku ēku grupas, kas ir vēsturiski, arheoloģiski, mākslinieciski, zinātniski, sociāli vai tehniski nozīmīgas, kas ir pietiekami kompakts, lai veidotu topogrāfiski norobežojamas vienības;

3. nozīmīgas vietas: kombinēti cilvēka un dabas veidojumi, kas ir teritorijas ar īpašu apbūvi un ir pietiekami raksturīgas un viendabīgas, lai būtu topogrāfiski norobežojamas un izraisītu īpašu vēsturisku, arheoloģisku, māksliniecisku, zinātnisku, sociālu vai tehnisku interesi.^[2]

Eiropas Padomes 1992.gada 16.janvāra Eiropas konvencijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai izpratnē par arheoloģiskā mantojuma elementiem uzskata visas atliekas, priekšmetus un citas cilvēces pagātnes pēdas, kuru saglabāšana un izpēte palīdz izsekot cilvēces vēsturei un tās attiecībām ar dabisko vidi; par kurām galvenā informācija tiek iegūta arheoloģiskos izrakumos vai atklājumos, vai lietojot citas zinātniski-pētnieciskas metodes cilvēces vēstures un ar to saistītās vides pētniecībai, un kuras atrodas Eiropas Padomes dalībvalstu jurisdikcijā.^[3]

Savukārt atbilstoši likumam "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" kultūras pieminekļi ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa — kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojamu personu darbības vietas), kā arī atsevišķi kapi, ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm.^[4]

Atbilstoši likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" 14.panta 4-6. daļā paredzētajiem nosacījumiem:

- 1) Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes kultūras pieminekli var iekļaut starptautiskā vai Latvijas mērogā nozīmīgus objektus ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi.
- 2) Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona nozīmes kultūras pieminekli var iekļaut objektus ar noteiktam Latvijas reģionam raksturīgu īpašu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi.
- 3) Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā vietējās nozīmes kultūras pieminekli var iekļaut objektus ar zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi, kas raksturīga konkrētas pašvaldības teritorijā.

Visbeidzot, specifiski kritēriji kultūrvēsturisku objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona vai vietējās nozīmes kultūras pieminekļus ir nostiprināti ar Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018.gada 27.decembra rīkojumu Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu.

2. Vispārējie kritēriji objekta iekļaušanai kultūras pieminekļu sarakstā

2.1. Objekta autentiskums iekļaušanas brīdī un tā unikālais vai retais raksturs savā īpašajā tipoloģiskajā grupā;

2.2. Objekta novietojums (objektu kvalitāte Latvijā ir dažāda, tāpēc ir svarīgi aizsargājamus objektus sadalīt adekvāti un ģeogrāfiski vienmērīgi, lai nekoncentrētu aizsardzības līdzekļus tikai vienā privilīģētā vietā);

2.3. Interesešu daudzveidība un koncentrācija vienā objektā;

2.4. Objekta kultūrvēsturiskā nozīme, ko ietekmē datējums; ar objektu saistītās personas un nozīmīgi vēsturiski notikumi (objekta nozīme kā nācijas sociālo, zinātnisko, ekonomisko, kultūras vai militārās vēstures ilustrācija, arhitektoniskā vai mākslinieciskā koncepcija, izpildījums, tradicionālās tehnikas; nozīmīgās tehniskās evolūcijas kvalitātes);

2.5. Vietējās sabiedrības interesešu grupu ierosinātas, īpaši izceltas un atzītas citas kvalitātes, kas piešķir objektam nozīmi un pievienoto vērtību.

3. Atbilstības kritēriji tipoloģiskajām grupām

Valsts nozīmes kultūras pieminekļi:

3.1. Kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes arheoloģisko pieminekli var iekļaut šādus objektus ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi:

3.1.1. senvietas (līdz 13.gadsimtam ieskaitot);

3.1.2. pilis, to vietas, nocietinājumus (līdz 17.gadsimtam ieskaitot);

3.1.3. pilsētu vēsturiskos kultūrslāņus (līdz 18.gadsimtam ieskaitot);

3.1.4. senās kulta vietas, kas radītas, pārveidojot reljefu, un par kurām ir ziņas par atradumiem vai kultūras slāni tajās (līdz 18.gadsimtam ieskaitot);

3.1.5. nogrimušus kuģus (vecākus par 100 gadiem) un to kravas.

3.2. Kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes arhitektūras pieminekli var iekļaut šādus objektus ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi:

3.2.1. nozīmīgas vietas – kombinētus cilvēka un dabas veidojumus (piemēram, pilsētu vēsturiskos centrus, ciemus, dārzus, parkus) un kultūrvēsturiskas cilvēka veidotas ainavas (līdz 19.gadsimtam ieskaitot) – teritorijas, kurām ir starptautiska vai nacionāla arhitektoniska, vēsturiska, estētiska un etnogrāfiska vērtība;

3.2.2. pilsētu un lauku ēku grupas (piemēram, muižas, tautas celtniecības objektus), kas ir starptautiski vai nacionāli nozīmīgas;

3.2.3. ēkas vai citas būves un to konstrukcijas, ieskaitot to detaļas un rotājumus, kas ir starptautiski vai nacionāli nozīmīgi stilu paraugi, ievērojamu arhitektu darbi vai reti sastopamu tipu celtnes.

3.3. Kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes mākslas pieminekli var iekļaut šādus objektus ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi:

3.3.1. mākslas darbus vai to daļas, kuri pārstāv vēsturisko stilu mākslu un kuriem piemīt augsta mākslinieciskā vērtība (līdz 19.gadsimtam ieskaitot);

3.3.2. mākslas darbus vai to daļas, kas dod priekšstatu par attiecīgā laikmeta mākslas tradīcijām Eiropā un Latvijā (vecākus par 50 gadiem);

3.3.3. latviešu nacionālās profesionālās mākslas un cittautu meistarību darbus (ņemot vērā to retumu, autora personību un konkrētā mākslas darba izpildījuma kvalitāti), kas ir parakstīti vai kuriem atributējot (veicot konkrētas darbības parametru, materiāla, izpildījuma tehnikas, iespējamā autora vai skolas, izgatavošanas vietas un izgatavošanas laika noteikšanai) ir noteikts konkrētā priekšmeta pazīmju kopums, kas atklāj tā izcelsmi un nosaka māksliniecisko vērtību (vecākus par 25 gadiem).

3.4. Kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes industriālo pieminekli var iekļaut starptautiskā vai Latvijas mērogā nozīmīgas būves, iekārtas, priekšmetus un citus tehniska rakstura objektus, kas saistīti ar ražošanas, transporta un teritorijas infrastruktūras attīstību vai militāro vēsturi un kuriem ir izcila zinātniska, kultūrvēsturiska vai izglītojoša nozīme (vecākus par 50 gadiem).

3.5. Kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes vēsturiska notikuma vietu var iekļaut teritorijas, būves un citus objektus, kas saistīti ar starptautiskā vai Latvijas mērogā nozīmīgiem vēsturiskiem notikumiem vai ievērojamām personām un kuriem ir izcila zinātniska, kultūrvēsturiska vai izglītojoša nozīme.

Reģiona un vietējās nozīmes kultūras pieminekļi:

3.6. Kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona un vietējās nozīmes arheoloģisko pieminekli atkarībā no objekta autentiskuma pakāpes, saglabājušās oriģinālās substances apjoma un nozīmes konkrētajā teritorijā var iekļaut šādus objektus ar zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi:

3.6.1. 14. – 18.gadsimta kapsētas;

3.6.2. 14. – 18.gadsimta apmetnes un ciemu vietas;

3.6.3. kapulaukus (līdz 18.gadsimtam ieskaitot);

3.6.4. senās kulta vietas, kas radītas, pārveidojot reljefu, un par kurām ir ziņas par atradumiem vai kultūras slāni tajās, kapelu un baznīcu vietas (līdz 19.gadsimtam ieskaitot);

3.6.5. 14. – 19.gadsimta saimnieciskās darbības vietas;

3.6.6. 14. – 19.gadsimta ceļu posmus ar arheoloģisku nozīmi, kauju vietas, kanālus, militāra rakstura būves un citus zemes nocietinājumus vai to paliekas;

3.6.7. 100.gadu un vecāku nogrimušu kuģu vrakus, to kravas.

3.7. Kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona un vietējās nozīmes arhitektūras pieminekli atkarībā no objekta autentiskuma pakāpes, saglabājušās oriģinālās substances apjoma un nozīmes konkrētajā teritorijā var iekļaut šādus objektus ar zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi:

3.7.1. nozīmīgas vietas – kombinētus cilvēka un dabas veidojumus (piemēram, pilsētu vēsturiskos centrus, to atsevišķas daļas, ciemus, dārzus, parkus) un kultūrvēsturiskas cilvēka veidotas ainavas raksturīgas attiecīgajam kultūrvēsturiskajam novadam vai vietējās pašvaldības teritorijai, kam ir reģionāla nozīme;

3.7.2. viendabīgas pilsētu un lauku ēku grupas (piemēram, muižas, tautas celtniecības objektus), kas ir raksturīgas attiecīgajam kultūrvēsturiskajam novadam;

3.7.3. būves, ēkas un to konstrukcijas (arī detaļas un rotājumus), kas ir raksturīgas noteiktam Latvijas reģionam vai nozīmīgas vietējās pašvaldības teritorijā.

3.8. Kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona vai vietējās nozīmes mākslas pieminekli atkarībā no objekta autentiskuma pakāpes, saglabājušās oriģinālās substances apjoma un nozīmes konkrētajā teritorijā var iekļaut šādus objektus ar zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi;

3.8.1. reģionam raksturīgus mākslas paraugus;

3.8.2. mākslinieciski mazāk nozīmīgus profesionālu autoru parakstītus darbus;

3.8.3. primitīvās mākslas paraugus, kas raksturo laikmetu un konkrētu apvidu.

3.9. Kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona un vietējās nozīmes industriālo pieminekli atkarībā no objekta autentiskuma pakāpes, saglabājušās oriģinālās substances apjoma un nozīmes konkrētajā teritorijā var iekļaut Latvijas novada mēroga nozīmīgas teritorijas, ēkas, būves, iekārtas, priekšmetus un citus tehniska rakstura objektus, kas saistīti ar ražošanas, amatniecības, transporta un teritorijas infrastruktūras attīstību vai militāro vēsturi un kam ir zinātniska, kultūrvēsturiska vai izglītojoša nozīme.

3.10. Kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona un vietējās nozīmes vēsturiska notikuma vietu atkarībā no objekta autentiskuma pakāpes, saglabājušos oriģinālās substances apjoma un nozīmes konkrētajā teritorijā var iekļaut teritorijas, ēkas un citus objektus, kas saistīti ar Latvijas novada mērogā nozīmīgiem notikumiem vai ievērojamām personām un kam ir zinātniska, kultūrvēsturiska vai izglītojoša nozīme.

Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu saraksts

^[1] Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai. Pieejams:

<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1612>.

^[2] Konvencija Eiropas arhitektūras mantojuma aizsardzībai. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1166>.

^[3] Eiropas konvencijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1305>.

^[4] Likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551>.

<https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>